

İçişlerine Karışmama İlkesi Bağlamında Çin'in Afrika'daki Askeri ve Güvenlik Politikaları (1955-2021)¹

China's Military and Security Policies in Africa in the Context of the Principle of Non-Intervention (1955-2021)

 Seval ÇOLAK²

ÖZ

Bu makalede, Çin'in 1955'ten itibaren Afrika'da uyguladığı askeri ve güvenlik politikalarının içişlerine karışmama ilkesi bağlamında nasıl bir dönüşüm geçirdiği incelenmektedir. 2013'te Xi Jinping'in Çin Devlet Başkanı olmasıyla birlikte, bu ilkenin tamamen terk edildiği yeni bir savunma ve güvenlik anlayışı benimsenmiştir. Elinizdeki çalışmada, 1955'ten günümüze kadarki süreçte, Çin'in Afrika'da benimsediği askeri ve güvenlik politikalarında içişlerine müdahale etmeme ilkesinin uygulanmasında radikal bir kopuş veya dönüşüm gerçekleşmediği öne sürülmektedir. İçişlerine müdahale etmeme ilkesi, Çin dış politikasındaki en önemli diplomatik araçlardan biri olarak kullanılmasına rağmen, uygulamada hiçbir zaman öncelik taşımamıştır. Dolayısıyla, Çin'in Afrika'daki savunma ve güvenlik anlayışı idealist bir biçimde tanımlanmasına karşın, tamamen pragmatik bir biçimde belirlenmektedir. Bu makale, Çin'in askeri politikalarındaki pragmatik yaklaşımı göstermek üzere, 1955'ten bugüne kadar, bu ilkenin hangi amaçlarla kullanıldığını ve uygulamaya yansıyan farklılıkları ele almaktadır. Son olarak da, Xi liderliğinde daha hırslı küresel siyasi hedeflerle ortaya konan Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin Rüyası vizyonu doğrultusunda Afrika'ya yönelik yeni savunma anlayışı incelenmektedir. Bu bağlamda, 2013'ten itibaren ikili askeri diplomasi ve Çin donanmasının Afrika kıyılarında artan varlığı, askeri üs kurulması, BM operasyonlarına yönelik değişen yaklaşım ve son olarak Afrika bölgesel örgütlerinin askeri kapasite oluşturmalarına destek verilmesi gibi politikalar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Afrika, askeri, müdahale-etmeme

² Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, colaks@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2292-1903

ABSTRACT

This article examines how China's military, and security policies in Africa are undergoing a transformation starting from 1955 in the context of the principle of non-interference in internal affairs. After Xi Jinping became President of China in 2013, a new understanding of defense and security policy has been adopted in which this principle is completely abandoned. In this work, it is suggested that, in terms of the non-interference principle, there has been no radical change or break in China's military and security practices in Africa since 1955. Although the non-interference principle has been implemented as one of the most essential diplomatic tools in Chinese foreign policy, it has never been prioritized in practice. In that regard, despite being described idealistically, China's military and security actions are being determined pragmatically. This article primarily deals with the purpose of using this principle in order to indicate the pragmatic approach in China's military policies in the historical process and the differences reflected in the practice. In this context, starting from 2013, bilateral military diplomacy and the increasing presence of the Chinese navy on the African coast, the establishment of an armed base on the continent, the changing approach to UN operations, and finally, the support is given to regional organizations in Africa for military capacity building will be discussed in order.

Keywords: China, Africa, military, non-intervention

1. Giriş

2002-2013 yılları arasında küresel ekonomik genişlemesine Barışçıl Yükseliş yaklaşımıyla bir kalkan oluşturan Çin, Xi Jinping'in 2013'te başkanlığı devralmasından sonra Yeni İpek Yolu Projesi¹ (Deepak, 2018, s. 186) ve Çin Rüyası² (Peng, 2012)

1 İpek Yolu Projesi, küreselleşmeye Çin ekseninde yön veren yeni bir mega proje olarak Xi Jinping tarafından tasarlandı. Genel olarak kazan-kazan anlayışı ve ortak kalkınma vaatleri ekseninde, dev krediler karşılığında altyapı yatırımları yapan Çin, İpek Yolu ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu boyunca geniş çapta bir coğrafyaya yöneldi.

2 Xi Jinping'in ilk olarak Kasım 2012'de Çin Ulusal Müzesi ziyareti sırasında açıkladığı Çin Rüyası fikrine göre, Çin ulusu, ülke içi ve dışında büyük bir yenilenme gerçekleştirecekti. Çin Rüyası'nın temel öğelerinin "barış ve uyum" oluğunu vurgulayan Xi, Çin'in büyük bir güç olarak "adil" olduğunu ve "çıkarlarını" bu doğrultuda koruduğunu açıkladı. Çin halkına birlik olma çağrısı yapan Xi, hem ülke içine hem de dünyaya yönelik yeni bir milliyetçi vizyon geliştirdi. Bu vizyonun, işgal ve saldırgan genişleme yerine, barışçıl bir politika yürüten antik Çin uygarlığı değerlerinden doğduğunu

vizyonuyla, proaktif dış politika uyguladığı yeni bir döneme girdi. Her iki projenin en önemli test alanı olan Afrika'da ekonomik açıdan hızla genişleyen Çin, Xi liderliğinde kıtada benimsediği askeri ve güvenlik politikalarında radikal bir değişim gerçekleştirdi. Bu değişimle birlikte, 1950'lerden beri Çin'in Afrika politikasında geçerli olduğu öne sürülen "Barış İçinde Bir Arada Yaşamamanın Beş Prensibi"nden biri olan "içişlerine müdahale etmeme" ilkesi işlevini yitirdi. Çin hükümeti yeni politikalarla benimsenen açık müdahaleci yaklaşıma karşın, Afrika ülkelerinin içişlerine müdahale etmediğini ve bu prensibin kıtada sürdürülen politikaların genel çerçevesini oluşturduğunu iddia etmektedir (Verhoeven, 2014, s. 56). Bunun yanı sıra, Çin-Afrika ilişkilerini inceleyen literatüre de hakim olan bu yaklaşım, Pekin'in askeri ve güvenlik konularında benimsediği politikaların, Batılı ülkelerin tarihsel ola-

iddia etti. Xi'ye göre, Çin'in kalkınmacı genişlemesi dünyaya tehdit değildi ve büyük fırsatlar sağlayacaktı.

rak kıtaya yaklaşımından tamamen farklı olduğunu öne sürmektedir (Verhoeven, 2014, s. 57). Dahası, Çin'in, içişlerine karışmama gibi ilkeleri, yeni küresel normlar olarak inşa etmeye çalıştığı ve Batılı ülkelere karşı bir alternatif ürettiği iddia edilmektedir (Hirono vd., 2019, ss. 574-575). Ancak, Çin'in Afrika'daki askeri politikalarını söylem düzeyinde Batılı ülkelere karşı da niteliksel açıdan böyle bir farktan söz etmek gerçekçi değildir. Üstelik, Xi döneminde Afrika'da uygulamaya konan askeri politikalarla, içişlerine müdahalenin de ötesine geçilmiştir.

Elinizdeki makalede, Çin'in geleneksel olarak Afrika'da izlediği askeri politikaların tarihsel süreçteki gelişimi incelenerek, bu politikadaki süreklilik ve kopuşlar, Çin'in küresel siyaset anlayışı bağlamında, ilişkisel bir biçimde ele alınacaktır. Çalışmada, içişlerine karışmama ilkesinin Çin'in Afrika'da uygulanmasında bir değişim gerçekleşip gerçekleşmediği, varsa bu değişimin hangi kapsamda ele alınması gerektiği ve Pekin'in yeni askeri ve güvenlik anlayışının küresel sistem açısından ne ifade ettiği sorularına yanıt aranmaya çalışılacaktır. Bu nedenle, öncelikle tarihsel süreçte benimsenen ve sonrasında 2013 itibarıyla uygulanmaya başlanan askeri politikaların temel unsurları karşılaştırmalı bir biçimde ele alınacaktır.

Çin'in Afrika'daki ekonomik varlığına ilişkin zengin bir literatür bulunmaktadır. Askeri politikaları konusunda ise, aynı düzeyde akademik çalışma bulunmamakla birlikte, var olan az sayıda çalışmada, Çin'in siyasi söylemleri ve gerçekte uyguladığı politikalar arasındaki farklılıklar yeterince irdelenmemiştir. Örneğin Barton, Çin'in Afrika politikasında içişlerine müdahale etmeme ilkesinin temel prensip olarak korunduğunu belirterek, değişen askeri politikaların bu ilkenin terk edilmesi olarak öne sürülemediğini vurgulamıştır (Barton, 2018, s. 16). Diğer taraftan bu

ilkeyi, genel Çin dış politikası bağlamında ele alan Sørensen, Çin'in daha hırslı ekonomik bir program takip etmesine karşın, askeri politikalarda "iş birliğine" ve "yapıcı bir uyuma" önem verdiğini öne sürmüştür (Sørensen, 2019, s. 3). Benzer şekilde, Abidoun Alao ve Chris Alden, Pekin'in kıtada değişen askeri politikalarını, Afrika'nın barış ve güvenlik mimarisine bir katkı olarak ele almışlardır (Alao & Alden, 2018, s. 35). Bu çalışmalar, Çin'in Afrika'da askeri varlığını arttırdığını göstermesi bakımından önem taşıyor olsa da, Pekin'in kıtada benimsediği askeri politikalarının küresel siyasetteki konumuna bağlı olarak nasıl bir değişim gerçekleştirdiğini açıklamaktan uzak kalmışlardır. Bununla birlikte, 2013 sonrasında, Çin'in Afrika'da benimsediği güvenlik ve savunma anlayışının nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin anlaşılabilmesi için, bu değişime yol açan ekonomik ve siyasi koşulların ve yeni küresel dinamiklerin ilişkisel bir biçimde ele alınması önem taşımaktadır. Bu makale, hem bu eksikliğin giderilmesine hem de Türkçe literatüre bir katkı sağlama amacıyla kaleme alınmıştır.

2. Tarihsel Süreçte Çin'in Afrika'da Benimsediği Güvenlik Yaklaşımı

İlk defa 1955'te gerçekleşen Bandung Konferansı sırasında, "içişlerine müdahale etmeme, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık, eşitlik ve ortak fayda ile barışçıl birliktelik" olarak ilan edilen "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş Prensibi" Çin'in Afrika ile ilişkilerinin kurucu ilkeleri olarak kabul edildi. Bu dönemde ABD ve diğer Batılı ülkeler tarafından resmen tanınmayan ve BM sisteminin dışında kalan Çin'in Sovyetler Birliği ile de ilişkilerinin bozulması, Mao'nun Afrika'ya ilgi göstermesinin temel gerekçelerini oluşturdu. Afrika'nın kolonyalizm ve emperyalizme karşı mücadelesine Bandung İlkeleri kılavuzluğunda destek veren Çin, yeni bağımsız olan Afrika ülkelerinin içişlerine müdahale

edilmemesinin gerekliliğini savunuyordu (Kim, 2017, s. 36). Uluslararası sistemde kendine bir yer arayan Çin'in Afrika politikası, "ABD emperyalizmi" ve "Sovyetler Birliği revizyonizmine" karşı uluslararası bir cephe oluşturma idealizmiyle tanımlanmıştı (Yu, 1977, s. 99). Sovyetler Birliği'ne karşı Afrika'da alan kazanmak isteyen Mao, Moskova'nın desteklediği kurtuluş hareketlerine alternatif örgütlere yardım gönderdi. Bu açıdan "içişlerine müdahale etmeme" ilkesi, Soğuk Savaş'ın taraflarının Afrika'daki varlığına karşı ideolojik bir söylem olarak kaldı ve uygulamaya yansımada. Çin'in Afrika politikası genel olarak karşılıksız yardım gönderilmesi ve askeri eğitimlerin verilmesinden oluşuyordu (Pisani & Kim, 2007, s. 8). Bununla birlikte, bağımsızlık örgütlerine, Çin'deki Nankin Askeri Akademisi'nde askeri eğitimler veren Pekin, kısa sürede Tanzanya ve Zaire'de de askeri kamplar oluşturdu ve Halk Kurtuluş Ordusu'ndan (HKO) uzmanları Afrika'ya gönderdi (Ekpebu, 1980, ss. 125-127).

Mao'nun bağımsızlık mücadelelerini destekleme politikası, Afrika ülkelerine açık bir müdahale anlamına gelse de, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) uluslararası yayınlarında içişlerine karışmama prensibi, propaganda amacıyla kullanıldı. Mao, ABD ve Sovyetler Birliği'nin askeri ve ekonomik yardımlarının Afrika ülkelerindeki çatışmaların şiddetlenmesine yol açtığını öne sürerken, Çin'in böyle bir tutum benimsemediğini göstererek, Afrika ülkeleri üzerinde olumlu bir imaj yaratmayı amaçlıyordu. Mao'nun uluslararası siyasi hedefleri açısından değerlendirildiğinde, içişlerine karışmama ilkesi ve emperyalizm karşıtlığının, Afrika'da olumlu sonuçlar elde etmesine imkan tanıdığı görülmektedir. Nitekim, 1971'de, BM Genel Kurulu'nda yapılan üyelik oylamasında, en fazla desteği Afrika ülkelerinden gören Çin, bu sayede BM'deki yerini aldı (Yu, 1964, s. 41). BM üyeliği sonrasında Mao, Sovyetler Bir-

liği karşısında alan kazanmak ve uluslararası sistemdeki pozisyonunu güçlendirmek amacıyla, Üçüncü Dünya'nın liderliğini üstlendiği yeni bir yaklaşım ortaya attı. Çin, Üç Dünya teorisıyla, ABD ve Sovyetler Birliği'nden farklı olarak, kendini Afrika ülkeleriyle aynı saflarda konumlandırmıştı (Agbebi & Virtanen, 2017, s. 10). Bu yaklaşım, Çin'in küresel siyasi hedefleri doğrultusunda Afrika'daki müdahaleci yaklaşımından geri adım atmayaacağı anlamına gelse de, Mao'nun 1976'da ölümünden sonra, bu politikanın değişmesi uzun sürmedi (Hodzi, 2019, s. 91).

Deng Xiaoping, 1978'de ülkenin yeni lideri olduktan sonra, Çin'in kapitalizme tam entegrasyonu için reform sürecini başlatarak iç siyasete odaklandı. Çin kalkınmasına öncelik veren Deng'in üst düzey gelişmiş ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve sisteme uyum sağlama hedefi, Mao'nun Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine destek verme ve uluslararası sisteme alternatif yaratma çabasıyla yer değiştirdi (Agbebi & Virtanen, 2017). Ülke ekonomisini küresel sermayeye açan Deng Xiaoping, Çin kalkınmasının barışçıl bir uluslararası çevrede gerçekleşebileceğini, bu nedenle de Çin dış politikasında düşük profil izlenmesi gerektiğini savunuyordu (Sørensen, 2015, ss. 53-54). Bu konjunktürde, içişlerine müdahale etmeme ilkesi, Afrika ülkelerine karşı benimsenen mesafeli tutuma siyasi bir zemin sağlamak amacıyla öne çıkarıldı (Yu, 1988, s. 856). Nitekim, müdahaleci Afrika politikasından dönüş yapan Çin, askeri uzmanlarını geri çekti ve kıtaya yaptığı yardımları da büyük ölçüde sonlandırdı (Cheng & Shi, 2009, s. 90).

Çin, 1990'lar boyunca genel dış politikasıyla uyumlu olarak, Afrika'daki meselelere mesafeli yaklaştı. Bununla birlikte, Batılı ülkelerin IMF, Dünya Bankası ve BM operasyonları aracılığıyla çok partili demokrasiye geçiş konusunda Afrika ülkelerine baskı yapması üzerine, 1990'ların

ikinci yarısından itibaren işlerine müdahale etmeme ilkesini, uluslararası platformlarda daha sık ifade etmeye başladı (Zheng, 2016, s. 351). Zheng, işlerine karışmama ilkesinin, tarihsel süreçte Çin açısından iki konuda işlev gördüğünü belirtir (Taylor, 2006, s. 90). Birincisi, Çin'in egemenliğinin yabancı güçler tarafından ihlal edilmemesi için bir gereklilik olarak görülmüş olmasıdır. Nitekim, 1990'ların ikinci yarısında Tayvan, Sincan ve Tibet meseleleri nedeniyle, Batılı ülkelerle ilişkilerde yükselen gerilim, Çin'in bu dönemde işlerine karışmama ilkesini neden ön plana çıkardığını açıklamaktadır. İkincisi, Çin'in ulusal çıkar olarak tanımladığı, "toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve ÇKP liderliğine" yönelik Batılı ülkelerin olası müdahalelerine karşı bir kalkan oluşturmaktır. Nitekim, Afrika ülkelerinde ortaya çıkan iç karışıklıklar ve etnik çatışmaların sonuçlarının ağır olduğunu belirten Çin, "farklı politik sistemlere saygı duyulması" gerektiğini öne sürerek, insan hakları ve çok partili demokrasi gibi gerekçelerle Afrika ülkelerinin işlerine müdahale edilmesini eleştiriyordu (Taylor, 2006). Dolayısıyla Afrika'da, BM ve diğer uluslararası örgütlerin müdahaleci politikalarına eleştirel yaklaşımı, Çin'in kendi egemenlik alanı olarak gördüğü meselelere müdahale olasılığına dolaylı bir karşı çıkış anlamına gelmektedir (Pang, 2009, s. 240).

3. 2002 Sonrasında İşlerine Karışmama İlkesinin Afrika'da Uygulanması

Küreselleşmeyi kalkınma hedefleri doğrultusunda kullanan Çin, 2002 sonrasında dünyayı kendi ekonomisine açacak stratejiler benimsedi (Abegunrin & Manyeruke, 2019, ss. 29-30). Çin'in, dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olarak, küresel çapta bir pazara yönelik üretim yapmaya başlamasıyla, hammadde ve doğal kaynak ihtiyacı dramatik bir biçimde yükseldi. Pekin yönetimi, ekonomik bü-

yüneyi aynı hızda ve istikrarlı bir biçimde sürdürebilmek amacıyla, Çin şirketlerini küresel çapta hammadde ve doğal kaynaklar alanında yatırım yapmaya yönlendirdi. Doğal kaynak zengini Afrika ülkeleri, hammadde konusunda tamamen dışa bağımlı bir hale gelen Çin'in odağına yerleşti ve özellikle petrol ve değerli maden zengini kıta ülkelerine hacimli krediler verildi. Krediler karşılığında mega altyapı yatırımları yapan Çin, kısa sürede tarihsel olarak kıtada ekonomik üstünlüğü olan ABD ve diğer Batılı ülkelerin yerine geçerek, Afrika ülkelerinin ilk sıradaki ticari partneri oldu (Abegunrin & Manyeruke, 2019). Afrika'ya muazzam miktarlarda kredi sağlayan Çin, işlerine karışmama ilkesi doğrultusunda kredilere politik koşullar ilaştirmiyordu (Po & Sims, 2022). Bu aşamada, Çin'in kredi, yatırım ve yardımları, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu veya Batılı hükümetlerin taleplerinden farklı olarak herhangi bir ön koşul taşımadı ve Afrika ülkelerinin egemenlik haklarına saygı duyulduğu sıkça vurgulandı (Jintao, 2007). İşlerine karışmama ilkesi öne çıkarılarak verilen kredi ve yardımlara, özellikle petrol zengini otoriter Afrika ülkelerinden güçlü bir talep geldi ve bu sayede Çin, kıtada siyasi nüfuzunu da arttırmaya başladı (Aidoo & Hess, 2015, ss. 118-119).

Çin'in Afrika ekonomisinden aldığı pay kısa sürede büyük bir artış gösterdi ve gerçekleşen büyüme Batılı şirketlerin pazar payının daralmasına yol açtı. ABD ve AB ülkeleri, Çin'in Afrika'da genişleyen varlığını, kıtadaki ekonomik çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak değerlendirdiler ve "Çin tehdidi" ve "Çin yayılmacılığı"na ilişkin yoğun bir propaganda başlattılar (Song, 2015, ss. 153-155; Mearsheimer, 2001, ss. 401-402). Bu konjonktürde ilan edilen Barışçıl Yükseliş (*heping fazhan*) doktrini, Çin'in yükselişinin herhangi bir dünya gücü için tehdit oluşturmadığı vurgusuyla, Çin'in prestijini korumaya yöne-

lik bir adımdı (Ho, 2015, ss. 167-168). Dünya tarihi, hegemonya ve emperyalist savaşlarla biçimlenmişti ve Çin'in yükselişi bu yönde endişelere yol açıyordu. Bu konjunktürde, Çin'in ekonomik yükselişini güvence altına alma amacı taşıyan Barışçıl Yükseliş yaklaşımı, Çin'in ekonomik büyümesinin dünyanın geri kalanı için bir tehdit olmadığını ve aksine "ortak kalkınma"yı amaçladığını ifade etmektedir (Dellios & Ferguson, 2013, s. 9). Çin'in sosyo-ekonomik yükselişini merkeze alan doktrin, bu yükselişin emperyalist bir yayılma anlamına gelmediğini göstermeyi hedefledi. Bu stratejiyle Çin, başka devletlerin politik sistemlerini değiştirmeye çalışmayacağını, başka ülkelerin de kendi siyasi yapısına saygı duyması gerektiğini vurgularken, küresel siyasette yeni bir Soğuk Savaş ikliminin oluşmasına karşı önlem almaya çalışıyordu. Bu doğrultuda, Afrika'daki askeri ve güvenlik politikalarında, "yumuşak güç"ü çıkaran bir strateji uyguladı (Wasıf Khan, 2018, ss. 217-219).

3.1. Çin Tehdidi Tezlerinin Gölgesinde Pekin'in Afrika'daki Güvenlik Politikaları

2002 sonrasında Afrika'daki ekonomik varlığı muazzam bir biçimde genişleyen Çin'in ekonomik çıkarlarını koruma ihtiyacı, savunma politikalarında değişikliğe gidilmesini gerektirdi. Bunun en önemli sebebi, Çin'in uzun dönemli yatırımlarının bulunduğu çoğu Afrika ülkesinde rejimin sürekliliği, istikrarlı iç siyaset ve çatışmasız bir atmosferin sağlanmasının giderek daha fazla önem kazanmasıdır. Bu bağlamda, doğal kaynak ve hammadde tedariki, uzun dönemli yatırımları, artan sayıda Çinlinin varlığı ve Çin şirketlerinin operasyonlarının güvenli bir biçimde sürdürülmesi ihtiyacı Pekin'in yaklaşımını etkiledi. Aynı süreçte ABD ve AB ülkelerinin Afrika'ya yönelik yoğun askeri müdahalelerinin Çin'in kıtada artan varlığına zarar vereceği endişesi, Pekin yönetimi için bir ikilem yaratmıştı. Bir yandan Çin'in Afrika'daki

yatırım ve ticaretinin güvenliğinin sağlanması askeri varlığını arttırmasını gerektirirken, öte yandan, ABD'nin, yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde, terörizm ve radikal örgütlerle mücadele politikasına 2007 itibarıyla Afrika'yı da dahil etmesiyle kıtadaki askeri dengelerin değişmesi, Çin'in tutumunu etkiledi (Carmody, 2016, ss. 32-33). Washington, 2007'de, ABD Afrika Komutanlığı'nı (AFRICOM) kurarak, kıtaya ilgili operasyonlara doğrudan dahil oldu. Afrika'nın tamamını içeren yeni askeri stratejisi kapsamında, gerektiğinde ulusal çıkarlarını korumak üzere hızlı bir biçimde kıtaya doğrudan kendi birlikleriyle müdahalede bulunacağını açıklayan ABD, komutanlığın kurulmasının Çin'in kıtadaki yükselişine karşı bir önlem olduğunu da belirtti (Carmody, 2016). Benzer bir biçimde, 2003 sonrasında, AB ülkeleri de ABD'yle iş birliği yaparak, Gine Körfezi, Büyük Göller Bölgesi ve Afrika Boynuzu'nda güvenlik gerekçesiyle doğrudan askeri müdahalelerini arttırdılar³ (Styan, 2012, s. 656). AB, bu müdahaleleri BM antlaşmasına dayandırırken, Afrika Birliği'ni süreçten tamamen dışlamıştır (Brosig, 2014, s. 79). Büyük güçlerin Afrika'ya yönelik artan müdahalelerine karşın Çin, öncelikle içişlerine müdahale etmeme ilkesini öne çıkardı ve Afrika'daki varlığını Barışçıl Yükseliş çerçevesinde koruyacak bir yaklaşım geliştirdi.

Barışçıl Yükseliş Doktrini, Pekin'in, kısa dönemde artan güvenlik ihtiyacının ve Çin tehdidi tezlerinin oluşturduğu ikilemden çıkışına olanak sağladı. Çin'in Afrika'daki güvenlik politikalarında öncelik, diğer büyük güçlerin doğrudan silahlı askeri operasyonlarına zıt bir biçimde,

3 2003'te Avrupa Güvenlik ve Savunma politikasına geçiş yapan AB ülkeleri, BM Antlaşması'nın VII. Maddesi'ne dayanarak "ortak güvenlik ve savunma" anlayışıyla düzenli olarak Afrika'da "barış operasyonları" gerçekleştirmeye başladılar. AB ülkeleri, Afrika'da ilk defa "Artemis Operasyonu" ile kendi barış güçlerini kullanarak müdahale bulundular.

öncelik uluslararası ve bölgesel örgütlere verildi; ardından, HKO uzmanları insani krizlere müdahale etmek amacıyla kıtaya gönderilmeye başlandı. İlk olarak BM operasyonlarına artan sayıda gözlemci gönderen Çin, aynı zamanda Afrika Birliği'nin barış operasyonlarına mali desteğini arttırdı (Brosig, 2014). Örneğin, Somali'de yürütülen operasyonlar kapsamında, Afrika Birliği'ne 4,5 milyon dolar değerinde askeri ekipman ve silah gönderdi (Brosig, 2014, s. 35). Somali'deki barış operasyonlarına en çok katkı sağlayan iki ülke olan Burundi ve Uganda'ya 5 milyon yen değerinde ilave lojistik destek verdi (Wang & Zou, 2014, s. 1121).

Pekin, askeri müdahalelerini, yumuşak güç politikalarıyla gölgelemeye çalıştı (Okolo, 2015, s. 44). Bu bakımdan Çin, Afrika'daki insani krizleri, kıtadaki askeri varlığını arttırmak için bir fırsat olarak değerlendirdi ve HKO'nun bu alanlarda daha fazla sorumluluk üstlenmesini sağladı. Afrika'ya yönelik askeri yardımlar ve salgın hastalıklarla mücadelede sivil destek birimleri oluşturmak yerine, doğrudan HKO'nun gönüllülük çalışmalarını arttırması, Çin'in ekonomik yayılmasının barışçıl bir temelde olduğu söylemini desteklemek açısından yaşamsal önemdeydi. HKO ve Çin donanmasının Afrika'daki faaliyetleri, Çin'in dünya barışına ve kıtanın istikrarına bir katkı olarak ele alınıyordu (Taylor & Wu, 2013, s. 459). Örneğin, Çin ve Gabon, insani tıbbi müdahale gerçekleştirmek üzere, 17-30 Haziran 2009'da, "Peace Angel-2009" kodlu ortak bir operasyon düzenledi. 1978 sonrasında, HKO ve bir Afrika ülkesi arasında yapılan ilk anlaşmaya dayanan bu operasyon için, 60 HKO tıbbi personeli ve farklı alanlardan askeri uzmanlar Gabon'a gönderildi (Wang & Zou, 2014, s. 1120). HKO'nun gönüllülük, acil durumlara müdahale ve insani yardımlar ile ön plana çıkması, Çin'in kıtaya dostluk ilişkisi kurduğunu

göstermeyi amaçlıyordu (Large, 2008, s. 217).

Diğer taraftan Çin, her ne kadar yardımlar ve insani müdahaleleri ön plana çıkarmaya çalışsa da, gerektiğinde daha açık bir biçimde Afrika ülkelerinin içişlerine müdahale etmekten çekinmedi. Afrika ülkelerine silah satışı ve BM Güvenlik Konseyi kararlarındaki tutumu mercek altına alındığında, Çin'in söylemleri ve uygulamaları arasındaki fark daha açık görülmektedir.

2002 sonrasında Pekin yönetiminin Afrika'ya silah satışında dikkat çekici bir artış söz konusudur. Özellikle, Libya, Sudan ve Zimbabwe gibi otoriter rejimlere oldukça yüksek miktarlarda silah satışı gerçekleşmiştir (Taylor & Wu, 2013). Bu ülkelerin ortak noktası, Çin'le geniş hacimli hammadde ve enerji tedariki anlaşmaları yapmış olmalarıdır. Yoğun çatışma ve iç karışıklıkların yaşandığı otoriter Afrika ülkelerine silah satışının, insan hakları ihlallerine ve bölgesel barışa olan olumsuz etkisi düşünüldüğünde, Çin'in ekonomik çıkarlarının içişlerine müdahale ilkesinin kolaylıkla önüne geçebildiği anlaşılmaktadır (Taylor & Wu, 2013, s. 461).

BM'nin Afrika'daki sorunlara askeri müdahale veya yaptırım ön gören kararları konusunda da, Çin'in Afrika politikası pragmatik şekilde gelişmektedir. Çin'in, Afrika ülkelerine yaptırım konusundaki BM Güvenlik Konseyi kararlarında aldığı tutuma bakıldığında, içişlerine müdahale etmeme ilkesine öncelik vermediği görülecektir. Dolayısıyla Çin, bazı durumlarda BM Güvenlik Konseyi kararlarını kabul ederken, kendi çıkarlarını doğrudan etkileyen yaptırımlar söz konusu olduğunda oylamadan çekilmekte veya veto hakkını kullanmaktadır (Qobo & Pere, 2018, s. 217). Örneğin Libya, Eritre ve Etiyopya'ya yaptırım kararlarında içişlerine karışmama ilkesini öne sürerek çekimser kaldı. 2008'de, BM Güvenlik Konseyi'nde Zim-

babwe'ye yaptırım öngören tasarımı ise, içişlerine müdahale olduğu gerekçesiyle veto etti (Mu, 2014, ss. 110-118). Batılı devletler, Çin'in bu yaklaşımını, "insan hakları ihlalleri yapan rejimleri 'kendi dostluk anlayışıyla' kolladığı" gerekçesiyle eleştirmektedirler (Campbell, 2008, s. 101). Çin ise, yaptırımları bir araç olarak kullanan Batılı devletlerin, kendi politik sistemlerini ve değerlerini diğer ülkelere dayattıklarını iddia etmektedir. Pekin, BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarının ve uluslararası müdahalenin meşruluğunu kabul etmekle birlikte, Batılı ülkelerle aynı çizgide yer almadan, bu yaptırımların gerçek amacına yönelik sorgulayıcı bir yaklaşım benimsemektedir. Çin'in temel kaygısı, bu yaptırımların, kendi çıkarları olarak tanımladığı, ulusal birliğini (Sincan, Tibet, Tayvan ve hatta Hong Kong'un dahil olduğu), toprak bütünlüğü ve denizasıırı yaptırımlarının güvenliğini tehdit edecek bir biçimde aleyhine kullanılma potansiyelidir. Dolayısıyla, kendi politik yapısını korumak isteyen Çin, bir yandan sisteme katkı sağlarken, diğer yandan yaptırım mekanizmasına yönelik eleştirel bir tutum sergilemektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin Afrika'yı ilgilendiren tasarılarına yönelik yaklaşımı incelendiğinde, Çin'in şu faktörlere göre tutum benimsediği görülecektir: Yaptırım konusu olan ülke kurulan ekonomik ve siyasi ilişkilerin ne derece gelişmiş olduğu, yaptırımların niteliği, yaptırım kararının bölgesel istikrarı nasıl etkileyeceği ve yaptırım kararının uluslararası barışa katkı sağlayıp sağlamayacağı. Yaptırım kararının Çin'in ilgili Afrika ülkesindeki yatırımlarına, bölgesel istikrara veya uluslararası barışa olumsuz şekilde etki edeceği düşünülüyorsa, içişlerine karışmama ilkesi öne çıkarılarak, tasarıya olumsuz yaklaşılmaktadır (Campbell, 2008). Çin'in içişlerine müdahale etmeme gerekçesiyle söz konusu yaptırımlara karşı çıkması, ABD ve Batılı devletlerin ağır insani krizler ve insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle yaptırım kararı uygulanmasının

gerektiğini savunduğu bazı otoriter Afrika ülkeleri söz konusu olduğunda daha açık gözlemlenebilir. Burada, tek kişi veya partinin uzun yıllar iktidarda olduğu Afrika hükümetleri ile daha kolay ticari anlaşmalar yapan Çin'in elde ettiği avantajları sürdürmek istediği düşünülebilir. Özellikle, uzun dönemli yatırımların olduğu enerji zengini Afrika ülkelerine karşı bir yaptırım söz konusu olduğunda, Çin, yaptırım isteyen ve yaptırım istenen ülke arasında uzlaşma sağlanması için çaba göstermekte veya veto hakkını kullanmaktadır (Korinko vd., 2014, ss. 10-12). Otoriter Afrika ülkeleri de Batılı ülkelerin yaptırımlarından kaçınmak için BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı olan Çin'le ilişkilerini güçlü tutmaya çalışmaktadırlar. Pekin'in Darfur krizine bakışındaki değişim, bu yaklaşıma iyi bir örnektir. Çin, Darfur krizinde, 2007'ye kadarki süreçte, içişlerine müdahale etmeme ilkesini öne sürmüştür ve yaptırımlara karşı eleştirel bir tutum benimsemiştir. 2011 sonrasında, bölgedeki petrol yatırımlarının tehlikeye girmesiyle, bu yaklaşımın dışına çıkarak BM müdahalesini desteklemiştir (Korinko vd., 2014). Darfur örneğinin yanı sıra, Mali'ye müdahale yaptırımı içeren tasarımı destekleyen Çin'in bu kararında ise, krizin bölgesel ve uluslararası barışı tehdit etme potansiyelinin çok yüksek olması önemli bir rol oynamıştır (Mu, 2014, s. 106).

4. Afrika'da Geniş kapsamlı Askeri ve Güvenlik Politikalarına Geçiş

2013'te Xi Jinping'in Çin Devlet Başkanı olması, Çin dış politikasında radikal bir dönüşümün başlangıcı olarak değerlendirilebilir. 2013'te, dünyanın en fazla enerji tüketicisi olan Çin, ABD'yi geride bırakarak, satın alma gücü bakımından en büyük ekonomiye sahip ve ülke dışına en fazla yatırım yapan ülke konumuna gelmiştir (IMF, 2017).⁴ Üstelik, askeri

4 IMF verilerine göre, Çin %19,24 iken ABD ise %15,03 ile Çin'in gerisindedir.

kapasitesi, artan siyasi nüfuzu ve küresel ticaret ağlarının büyüklüğüyle, küreselleşmeden muazzam şekilde faydalanan Çin, Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın yanı sıra ABD ve Avrupa ülkelerinin de çoğunun en büyük ticari partneridir. Çin'in ekonomik genişlemesine siyasi genişlemenin eşlik etmesi Xi liderliğinde gerçekleşmiştir. Nitekim, Çin'in yeni süper güç konumu, yeni proaktif diplomasi anlayışıyla desteklendi ve dış politikada 1978'den beri uygulanan, "yetenekleri gizleyip düşük profil göstermek" (tao guang yang hui) stratejisi, Xi'nin "başarı için çabalamak" (Fen Fa You Wei) anlayışı ile köklü bir biçimde değişti (Ohashi, 2018, s.16). Dahası, 1978'de başlayan reform sürecinden itibaren, Çin'in ulusal çıkarları doğrultusunda tanımlanan "dış politika" yaklaşımı, Xi tarafından "dünya barışı" üzerinden Çin'in ulusal çıkarlarının dünya çıkarına eşitlendiği bir yaklaşımla yer değiştirdi. Çin açısından, Güney-Güney ittifakını koruyarak küresel siyasete liderlik etmek ve uluslararası politikada Çin'in kalkınma sürecini destekleyecek yeni kurallar koymak, artık ulusal çıkarı temsil ediyordu (Economy, 2018, s. 233). Xi yönetimi, dünya barışını tehdit eden küresel ısınma, terörle mücadele, salgın hastalıklar, iklim değişikliği ve siber güvenlik gibi konuları Çin'in küresel çapta yeni sorumluluk alanları olarak tanımladı (Xinhua, 2019). Çin, bu alanlarda, dünya çapında daha proaktif politikalar uygulayacaktı. Çin, küresel siyasi hedeflerini gerçekleştirmek üzere, dış politikada daha geniş bir perspektif benimseyerek, BM ve BM alt örgütleri bünyesinde de "sorumlu bir büyük güç" olarak yer almaya çalıştı. Dolayısıyla Xi liderliğinde Çin'in, BM barış operasyonlarına yaklaşımının değişmesi şaşırtıcı değildir (Coning & Osland, 2020, s. 8). Bunların yanı sıra, Çin'in dünya gücü olduğu bir dönemin en önemli simgelerinden biri olan tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma projesi, Pekin'in 2013 sonrasında askeri ve güvenlik politikalarını daha geniş bir çerçevede ele almasını zo-

runlu kılmıştır (Zou & Jones, 2020, s. 3). Çin'in ekonomik ve siyasi egemenlik alanını genişletme yönündeki ilk ciddi "yayılmacı" stratejisi olan "Yeni İpek Yolu" nun, Çin Rüyası'nın gerçekleştirilmesinin öncü projesi olarak görülmesi, Pekin'in yeni dönemde daha hırslı ve agresif bir diplomasi benimseyeceği anlamına geliyordu (Deepak, 2018, s. 188).

Xi'nin ortaya koyduğu yeni küresel siyaset anlayışında Çin'e biçtiği kritik rol ve yeni programların yankıları dünya kamuoyunu meşgul ederken, telekomünikasyon başta olmak üzere yenilikçi teknoloji gerektiren üretim süreçlerinde, Çin şirketlerinin, Batılı şirketler ve özellikle ABD'nin bu alanlardaki tarihsel üstünlüğüne meydan okuması, Pekin ve diğer büyük güçler arasındaki yarışın daha güçlü bir rekabete dönüşmesine yol açtı. Yeni İpek Yolu Projesi'yle çok sayıda ülkenin Çin'le alt yapı ve ekonomik anlaşmalar yapması, ABD ve diğer Batılı ülkeleri rahatsız etti. Nitekim, ABD, siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda, Çin'i baskılamaya yönelik daha sert politikalar benimsedi. Tüm bu gelişmeler, Çin'in ekonomiye paralel bir biçimde askeri ve güvenlik politikalarında da genişlemesini kaçınılmaz hale getirdi. Zheng, ülke içinde de Çin'in küresel meselelerde daha fazla sorumluluk alması ve denizaşırı ülke çıkarlarının korunması için daha proaktif politikalar benimsemesi gerektiğini savunanların çoğaldığını vurgulamaktadır (Zheng, 2016, s. 352). Batı'nın Çin'i çevreleme ve baskılama politikalarına karşı önlem alma zorunluluğu, küresel bir güç konumuna gelen Çin'in güvenlik stratejisinde köklü bir biçimde değişikliğe gitmesini gerektiren yeni bir parametre oldu (Zheng, 2016). Nitekim, 2012'de, FOCAC⁵ (Forum on China-Africa Cooperation) sürecine, Barış ve Güvenlik için Çin-Afrika İş Birliği Ortaklığı'nın dahil edilmesi bu değişimin sistemli bir biçimde sürdürülmesine yönelik ilk girişimlerden biri olmuştur. FOCAC yumuşak güç

politika araçlarından biriydi ve askeri konuların platform bünyesinde ele alınması, Çin'in "barışçıl yükseliş" politikasına katkıda bulunacaktı (Alao & Alden, 2018, s. 32). Hu Jintao, FOAC'ın, "ortak refah için ahenkli dünya" amacıyla kurulduğunu belirtmesine karşın, 2012 sonrasında, savunma ve güvenlik alanında "daha derin bir iş birliği" öngörülmesi, bu amacın dışına çıkıldığını göstermektedir. Üstelik, Zeng Aiping ve Shu Zhan'ın Çin'in Afrika'nın güvenlik ve savunma alanına "yapıcı müdahale"lerde bulunduğunu açıkça ifade ettiği bir makalenin, FOAC tarafından yayımlanması da dikkat çekicidir (Aiping & Zhan, 2018, s. 95).

İşte bu konjonktürde, Çin'in mega yatırımlarının bulunduğu ve hammadde tedarikinde jeostratejik önceliği olan Afrika'nın, Pekin ve Washington arasında yükselen mücadelenin en dinamik merkezi olması şaşırtıcı değildir. ABD'nin kıtada askeri varlığını arttırması ve büyük güçlerin Afrika'da mücadelelerini yoğunlaştırmaları, Çin'in, Afrika'da hızlıca proaktif askeri politikaları uygulamaya başladı. Dolayısıyla, öncekinden farklı olarak, 2013 sonrası Afrika'da benimlenen askeri diplomasi sadece yatırımların veya vatandaşlarının güvenliğini sağlamak ve Batı'nın müdahalelerini dengelemek ihtiyacıyla biçimlenmedi. Yeni güvenlik anlayışına, Çin'in siyasi kazanımlarının ve küresel çapta ülkenin prestijini güçlendirme isteğinin baskın olduğu bir yaklaşım damgasını vurdu. Yeni askeri politikalar, 2013 itibarıyla pratiğe yansımış ve resmi çerçevesi 2015 Askeri Strateji Belgesi'yle ortaya konmuştur.

Çin'in yeni askeri politikasında, içişlerine karışmama ilkesinin bir yeri olmasa da Pekin tarafından kilit söylemlerden biri olarak kullanılmaya devam edildi. 2015'te yayınlanan ve Çin'in Askeri Strateji Belgesi nasıl bir yön değişimi gerçekleştirdiğini açık bir biçimde ortaya koyması nedeniyle

dikkat çekicidir. 26 Mayıs 2015'te, Devlet Konseyi tarafından yayınlanan, Çin askeri stratejisinin yer aldığı Beyaz Kağıt'ta, küresel dünyanın çok kutuplu bir yapıya sahip olduğu ve güç dengelerinin değişerek, ekonomik, teknolojik, askeri ve bilimsel alanlarda rekabetin arttığı ifade edildi (Ministry of National Defense, 2015). Dünyanın ekonomik ve stratejik merkezinin oldukça hızlı bir biçimde Asya-Pasifik'e kaymasıyla birlikte ABD'nin bölgede yeni stratejiler planladığı, buna rağmen Çin'in her türlü hegemonya ve güç siyasetine karşı olduğu ve hiçbir zaman kendisi için hegemonya ve genişleme aramayacağı belirtildi (Ministry of National Defense, 2015). Çin Silahlı Kuvvetleri'nin dünya barışını sürdürme konusunda temel bir güç olması yönünde bir dönüşüm tasarlandı. Ayrıca, Çin ulusal güvenliği, dünya genelinde ve ekonomik büyümeyi öne çıkararak geniş bir çerçevede ele aldı, "Çin'in kaderinin dünyanın kaderiyle bağlı olduğu" ve "Çin'in barışçıl yükselişinin dünyanın tamamına fırsatlar sunduğu" yeni bir yaklaşım benimsendi (Ministry of National Defense, 2015). Askeri Beyaz Kağıt, "gücün yeniden dağılımı konusundaki uluslararası rekabet, hegemonya, güç siyaseti ve yeni-müdahalecilik konusundaki tehditlerin yoğunlaştığının" altını çizmiştir. Bu vurgu, Çin'in askeri politikalarında neden değişime gidildiğini açıklamaktadır. Çin Silahlı Kuvvetleri'nin misyonu tanımlanırken, Çin'in yeni etki alanlarında güvenliğini ve çıkarlarını sağlamak, ülkenin deniz aşırı çıkarlarını korumak, bölgesel ve uluslararası güvenlik iş birliklerine katılım ve bölgesel ve dünya barışını sürdürmek gibi dikkat çekici maddeler yer almıştır (Ministry of National Defense, 2015). Belge, mevcut askeri kapasitenin arttırılması ve ordunun küresel seviyede yeni misyon üstlenmesi nedeniyle, Çin askeri tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte, Açık Deniz İpek Yolu projesi ve deniz ticaretinin güvenliğinin sağlanması amacıyla deniz ve hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi için yeni bir

yol haritası belirlendi ve askeri operasyonlar, Çin'in deniz aşırı çıkarlarını korumak üzere planlandı (Krupakar, 2017, ss. 210-215). 2015 Askeri strateji belgesinde, Çin, "sorumlu bir güç olarak" tanımlanmıştır (Ministry of National Defense, 2015). Ancak, yeni sorumlu güç konsepti ve içişlerine müdahale etmeme ilkesi, askeri politikalarda birbirine zıt iki yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, yeni askeri stratejide, içişlerine müdahale etmeme ilkesinin açıkça terk edildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, tarihsel açıdan Batı'nın Afrika'da uyguladığı yaklaşım ve Çin'in politikaları arasındaki benzerlik de artmıştır. Nitekim Çin, Xi'nin "başarı için çabalamak" doktrinine uygun bir biçimde, Afrika'daki güvenlik meselelerinde sorumluluk alarak, kıtada yaşanan uluslararası krizlerde daha fazla müdahale içeren yöntemler benimsedi (Wang & Zou, 2014). Bu bağlamda, Çin donanmasının Afrika kıyılarında artan faaliyetleri, BM barış operasyonlarına katılım, Afrika bölgesel örgütlerine askeri kapasite desteği sağlanması ve Cibuti'de askeri üs oluşturulması uygulamaları sırasıyla ele alınacaktır.

4.1. Çin Donanmasının Ziyaretleri ve Askeri Diplomasi

2013 sonrasında Çin Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Afrika kıyılarındaki faaliyetleri arttırdı ve bu bağlamda, stratejik konumları nedeniyle Gine ve Aden Körfezleri öne çıktı. Somali açıklarında korsanlıkla mücadeleyi öne sürerek uluslararası operasyonlarını arttıran HKO, Afrika Boynuzu'nda yer alan ülkelerle ortak askeri tatbikatlar uygulamaya başladı ve insani yardım gerekçesiyle de donanmasını sıklıkla bölgeye gönderdi (Barton, 2018, s. 4). Örneğin, donanma hastane gemisi olan Peace Ark, Kasım 2017'de Mozambik, Etiyopya ve Tanzanya'yı ziyaret ederek bu ülkelerin vatandaşlarına ücretsiz tedavi imkânı sağladı (Zhihao, |2017). Çin donanması, benzer şekilde Gine Körfezi'nde aktif bir biçimde

dostane ziyaretler, ortak tatbikatlar ve hastane gemisi ziyaretleri gerçekleştirdi.

Çin, artan sayıda Afrika ülkesinde askeri ateşe görevlendirirken, daha fazla Afrika ülkesinden askeri ateşeyi de Pekin'de bulundurmaktadır (Bayes, 2020, s. 31). Diğer taraftan, hem silah satışını arttırmak hem de daha fazla Afrika ülkesiyle askeri ilişkilerini güçlendirmek için yeni girişimlerde bulunan Çin, 26 Haziran-10 Temmuz 2018 tarihleri arasında Pekin'de, Çin-Afrika Güvenlik ve Savunma Forumu düzenledi (Abegunrin & Menyeruke, 2020, s. 176). Forumun amacı, "Çin-Afrika stratejik ortaklığını derinleştirmek, Afrika ve Çin'in paylaşılan ortak geleceğini inşa etmek, Afrika'nın yeni güvenlik ihtiyaçlarını sağlamak ve Çin-Afrika savunma alanındaki iş birliğini geliştirmek" olarak belirlendi (Ministry of National Defense, 2019). Forumun önemi, Çin'in Afrika'da daha bütünsel savunma stratejileri ve güvenlik politikaları uygulamasına uygun bir altyapı oluşturmasıdır (Abegunrin & Menyeruke, 2020, s. 179). Böylece, 2015 askeri belgesinde öngörülen strateji uygulanmaya başlandı ve Çin-Afrika arasında ortak bir askeri anlayış oluşturulması için gereken zemin hazırlanmış oldu.

4.2. Afrika'daki BM operasyonlarına katkı

Tarihsel süreçte Çin açısından BM operasyonları, içişlerine müdahalenin bir aracı olarak gören Pekin, uluslararası platformlarda bu müdahalelere karşı çıktığını sıklıkla vurguluyordu. Çin, Hu döneminde (2002-2012), BM'nin Afrika'daki barış koruma operasyonlarına genel olarak daha ılımlı bir tutum benimsemişti. 2013 sonrasında ise artık, uluslararası müdahaleyi, Afrika'daki çıkarlarını korumak üzere kullanmaya başlamıştır (Hodzi, 2019, s. 225). Bu doğrultuda, Çin'in hem BM barış koruma hem de barış gözlem süreçlerine proaktif bir katılım gerçekleştirmeye

si söz konusudur. Shogo Suzuki, Çin'in BM operasyonlarına aktif katılımının önemli sebeplerinden birinin, "Çin tehdidi" yaklaşımlarına karşı, Çin'in uluslararası normlara bağlı bir biçimde ilerlediğini dünya kamuoyuna göstermek amacıyla taşıdığını öne sürmektedir (Suzuki, 2012, s. 30). Çin'in küresel normlara bağlı olduğunu gösterme çabası Hu döneminde benimsenen Barışçıl Yükseliş yaklaşımının bir parçasıydı. Ancak, Xi liderliğinde böyle bir çabadan söz etmek anlamlı değildir. Çünkü hem yeni Askeri Beyaz Kağıt'ta hem de politika söylemlerinde açıkça Çin'in denizası çıkarlarının korunması gerektiği ifade edilmiştir.

Diğer taraftan BM bünyesinde Afrika'daki barış operasyonlarına katkısının artırılması, Çin'in kıtadaki çıkarlarını korumasının güvenli bir yolu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Coning & Osland, 2020, s. 7). Çin'in BM operasyonlarına bakışındaki değişim, "sorumlu güç" yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir (Richardson, 2011, s. 287). Böylece, ABD ve diğer Batılı devletlere paralel bir biçimde, BM operasyonları aracılığıyla Afrika'da askeri görünürlüğünü arttıran Çin, kıtaya ilişkilerinin salt bir ekonomik pragmatizme yaslanmadığını göstermeyi amaçlıyordu.

Xi yönetimi, ilk olarak, BM barış koruma operasyonu kapsamında önceki yılların sadece tıbbi ve teknik yardım sağlama politikasından radikal bir dönüş yaptı; BM bünyesindeki askeri personel sayısını arttırdı ve kıtaya doğrudan askeri birlik göndermeye başladı. İlk defa, 2013'te BM barış koruma operasyonu kapsamında, Mali'ye 135 kişiden oluşan düzenli piyade birlikleri gönderildi; 2014'te, ek olarak 245 asker daha yollandı (Wengraf, 2018, ss. 240-245). Çin, Afrika ile ilişkilerin temeli olarak öne sürdüğü içişlerine karışmama ilkesine tamamen karşıt bir biçimde, 2015'te BM barış misyonu kapsamında ilk defa Güney Sudan'a 700 kişilik

bir komando birliği gönderdi (Poh & Li, 2017, s. 87). BM operasyonlarına katılımı giderek arttıran Xi, 2015'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Çin'in BM barış koruma operasyonlarına personel desteğinin 2,500'den 8,000'e yükseltileceğini duyurdu (Barton, 2018, s. 421). Afrika'daki operasyonlara ayrılan bütçeyi de arttıran Çin, 2016'da BM barış koruma operasyonlarına ABD'den sonra, en fazla mali destek sağlayan ikinci ülke oldu (UN peacekeeping, 2022).

4.3. Bölgesel Örgütlere Destek

2013 sonrasında Çin, hem Afrika Birliği'nin düzenli savunma birlikleri oluşturması için askeri personel gönderme kararı aldı hem de Afrika Birliği'ne ve kıtadaki bölgesel örgütlere askeri kapasite oluşturmaları için mali ve teknik destek verdi (Velthuizen, 2021). "Afrika sorunlarına Afrika çözümü" söylemini benimseyen Pekin, bu yolla Afrika'daki siyasi ve askeri etkisini dolaylı bir biçimde arttırmış olacaktı. Bu stratejiyle, Afrika ülkelerinin daha fazla sorumluluk almasını sağlayarak, ABD ve Fransa'nın bölgesel meselelerde BM Güvenlik Konseyi kararları aracılığıyla veya doğrudan müdahale etmesini önlemeye çalışmaktadır. Çin'in bölgesel örgütleri destekleme politikası, daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde, uluslararası sistemde Batı ülkeleri ve ABD'nin siyasi etkisini azaltma çabası olarak görülmelidir. Böyle bir bakış açısı, bu politikanın başlı başına Afrika barışını amaçladığı yanılgısını engellerken, Çin'in küresel siyasi hedefleri açısından kıtanın nasıl araçsallaştığını görmeye imkan tanır.

Çin, ilk olarak Eylül 2015'te, sürekli askeri birlik oluşturması ve krizlere acil müdahale etme kapasitesini arttırması amacıyla Afrika Birliği'ne 2020'ye kadar kullanılmak üzere 100 milyon dolar bağışladı (Economy, 2018, s. 214) Benzer şekilde, ECOWAS'a (Economic Community of

West African States-Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu) stratejik danışma mekanizması kurdu; örgüte askeri kapasite oluşturmaya ve güvenlik sistemi kurmasına için 200,000 dolar yardım yaptı (Barton, 2018, s. 423). Çin, 2017'de G5 Sahel⁶ ülkelerinin ortak askeri güç oluşturmaya aktif bir biçimde destekledi. 2020'de ise, terörizm karşıtı operasyonlarında kullanmak üzere örgüte 45,56 milyon dolarlık askeri yardım yaptı (Globaltimes, 2020). Bu yardımlar, Çin'in müdahaleci yaklaşımını bölgesel örgütlerdeki nüfuzunu artırarak sürdürdüğünü göstermesi bakımından çarpıcıdır (Gonzalez-Vicente, 2015, ss. 217-218).

4.4. Askeri Üs İnşası

Çin'in Afrika ülkelerine savunma alanında kendi kaynaklarını güçlendirmeleri için verdiği desteğin dışında değişen askeri politikasının kıtaya en önemli yansıması, Afrika'da doğrudan askeri güç bulundurmaya için bir altyapı oluşturmak üzere, askeri üs kurma kararı almasıdır (Krupakar, 2017, s. 207). Afrika ülkelerine, geleneksel olarak verdiği askeri eğitim ve yardımların ötesinde, doğrudan askeri personel gönderme kararı alması, Çin'in Afrika politikasında yapısal bir değişimin en somut göstergesidir. Bu kapsamda, Afrika'da bir askeri üs kurarak, doğrudan Çin devletine ait askeri ekipman ve donanımın gönderilmesi ve askeri müdahale yetkileriyle donatılmış düzenli birliklerin bulundurulmasını içeren yeni bir strateji benimsedi.

Çin tarihinde ilk defa kurulacak deniz aşırı askeri üs için, Açık Deniz İpek Yolu üzerinde yer alan ve aynı zamanda ABD, Fransa ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin de askeri üslerinin bulunduğu bir ülke olan Cibuti ön plana çıktı. Otoriter bir yönetime sahip olması, Cibuti'nin Çin'le askeri ve ekonomik iş birliğini kolaylaştıran önem-

li etkenlerdendi (Styan, 2020, s. 7). Ocak 2016'da, Cibuti hükümeti ve Çin arasında, Bab'ül Mendep⁷ boğazında bir deniz "destek birimi" kurmak üzere 10 yıllık bir anlaşma imzalandı (Krupakar, 2017, s. 209). Yeni güvenlik anlayışı doğrultusunda, Eylül 2017'de faaliyete başlanan Doraleh Askeri Üssü'nde 10 bin Çin askeri bulunurken, limanda sürekli bir biçimde savaş gemileri tutulmaya başlandı (Economy, 2018, s. 213). Ayrıca, operasyonları destekleyecek özel kuvvetler, helikopter, uçak vb. askeri mühimmat da bölgede hazır tutuldu. Askeri üssün, Yeni İpek Yolu Projesi'nin bir parçası olarak, Çin donanmasının dünya genelinde yayılma çabası olarak görülmesini reddeden Pekin, 2015 Beyaz Kağıdı'nda yer alan sürekli bir lojistik merkez kurulmasının amacını, HKO donanması tarafından son on yıldır Afrika Boynuzu'nda gerçekleştirilen korsanlık karşıtı operasyonları sürdürmek, stratejik deniz iletişim hatlarını korumak ve Çin'in uluslararası barış operasyonlarına katkısını çok daha geniş kapsamlı hale getirmek için desteklemek olarak belirtti (Economy, 2018). İpek Yolu Projesi'nin askeri boyutu olmadığı iddialarına rağmen, Doraleh Askeri Üssü, Çin Donanması'nın Açık Deniz İpek Yolu projesindeki konumunun önemini göstermektedir (Styan, 2020, s. 15). Bu durum, Çin'in küresel siyasi hedefleriyle taban tabana zıt olan içişlerine karışma ilkesinin daha fazla öne sürülmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

7 Bab'ül Mendep Boğazı, Kızıl Deniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan ve bir tarafında Süveyş Kanalı aracılığıyla Avrupa'dan Asya'ya dünyanın en yoğun deniz ticaretine sahip güzergahtır. Çin'in Hint Okyanusu üzerinden gerçekleşen ticareti yıllık 1,5 trilyon dolar değerindedir.

6 Mali, Çad, Burkino Faso ve Nijer'den oluşmaktadır.

5. Sonuç

İçişlerine müdahale etmeme ilkesi, 1955'ten itibaren, söylem düzeyinde Çin dış politikasının ana motiflerinden biri olmuştur. İçişlerine müdahale etmeme ilkesi 1955-1978 arasında tarihsel ABD ve Sovyetler Birliği'nin Afrika'daki varlığına karşı kullanılmıştır. 1978 sonrasında, içişlerine karışmama ilkesi, Deng Xiaoping'in dış politikada düşük profil yaklaşımı ve ekonomik kalkınma hedefleri nedeniyle, Afrika'ya verilen yardımları sonlandırmasının meşru bir gerekçesi olarak öne çıkarılmıştır. 1990'larda, Batılı ülkelerin Afrika'daki BM operasyonlarının başarısızlığı ve ortaya çıkan insani krizler öne sürülerek, resmi politika belgelerinde yer verilen içişlerine müdahale etmeme ilkesine, dolaylı şekilde Çin'in kendi içişleriyle ilgili gördüğü meselelerin uluslararasılaştırılmasına karşı bir tepki olarak başvurulmuştur. 2002 sonrası dönemde Çin, ekonomik yükselişini barışçıl bir biçimde sürdürme ihtiyacıyla, savunma ve güvenlik politikalarındaki müdahaleci yaklaşımını örtülü bir biçimde sürdürmeye çalışmıştır. Xi döneminde ise, uluslararası sistemde büyük güç olarak konumlanan Çin'in küresel siyasi hedefleri doğrultusunda Afrika'daki güvenlik ve savunma anlayışı açık bir müdahalecilikle biçimlenmiştir. Üstelik, donanma ziyaretleri, doğrudan birlik gönderme ve askeri üs oluşturma gibi politikalar, kolonyal dönemden itibaren diğer büyük güçlerin Afrika ülkelerinin egemenlik hakları ihlal ederek, içişlerine müdahalelerinin en bilindik uygulamalarıdır. Diğer taraftan, bu ilke sadece Çin'in Afrika ülkeleriyle ilişkilerini biçimlendiren bir norm olarak değil, büyük güçlerin kıtadaki meselelere müdahalesine karşı eleştirel tutumun diplomatik bir aracı olarak da görülmüştür. Yukarıda ele alındığı üzere, kurucu bir değer olduğu öne sürülmesine karşın, içişlerine karışmama ilkesi, pratikte

neredeyse hiçbir şekilde uygulanmamıştır. Bu bakımdan içişlerine müdahale etmeme ilkesinin, Çin'in uluslararası politikadaki konumu ve küresel siyasi hedefleri doğrultusunda tamamen pragmatik bir biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Çin'in küresel ekonomiyi kendi ekseninde yeniden biçimlendirecek projeler olarak tasarladığı, Yeni İpek Yolu ve Çin Rüyası'nı bir yandan hayata geçirip öte yandan askeri müdahale konusunda idealist bir duruş benimsemesi gerçekçi değildir. Özellikle Yeni İpek Yolu Projesi kapsamında küresel çapta milyarlarca dolar yatırım yapan Pekin açısından Afrika'nın projedeki önemi göz önünde bulundurulduğunda, askeri ve güvenlik konularında Çin'in daha hırslı politikalarla, örneğin daha fazla askeri üs oluşturarak veya yeni askeri anlaşmalarla doğrudan savunma sorumluluğu üstlenerek, müdahaleci yaklaşımını genişletmesi beklenebilir. Dolayısıyla Pekin yönetiminin, "büyük Çin" tasavvurunu gerçekleştirmek için Afrika'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarını, küresel rekabet nedeniyle daha ciddi bir biçimde koruyacak politikalar benimsemesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Kaynakça

- Abegunrin, O., & Manyeruke, C. (2019). *China's Power in Africa, A New Global Order*. Palgrave Macmillan.
- Agbebi, M., & Virtanen, P. (2017). Dependency Theory – A Conceptual Lens to Understand China's Presence in Africa?. *Forum for Development Studies*, 44(3), 429-451. 10.1080/08039410.2017.1281161
- Aidoo, R., & Hess, S. (2015). Non-Interference 2.0: China's Evolving Foreign Policy towards a Changing Africa. *Journal of Current Chinese Affairs*, 44(1), 107-139. <https://doi.org/10.1177/186810261504400105>
- Aiping, Z., & Zhan, S. (2018). Origin, Achievements, and Prospects of the Forum on China-Africa Cooperation. *China International Studies*. http://www.focac.org/eng/lhyj_1/yjcg/201810/P020210830627854979477.pdf

- Alao, A., & Alden, C. (2018). Africa's Security Challenges and China's Evolving Approach to Africa's Peace and Security Architecture. Alden, C., Alao, A., Chun, Z., & Barber, L., (Eds.), *China and Africa Building Peace and Security Cooperation on the Continent* içinde (ss. 13-39). Palgrave Macmillan.
- Barton, B. (2018). China's security policy in Africa: A new or false dawn for the evolution of the application of China's non-interference principle?. *South African Journal of International Affairs*, 25(3), 413-434. 10.1080/10220461.2018.1526707
- Bayes, T. (2020). *China's Growing Security Role in Africa: Views from West Africa, Implications for Europe*. Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Brosig, M. (2014). EU Peacekeeping in Africa: From Functional Niches to Interlocking Security. *International Peacekeeping*, 21(1), 74-90. 10.1080/13533312.2014.899124
- Campbell, H. (2008). China in Africa: Challenging US Global Hegemony. *Third World Quarterly*, 29(1), 89-105. <http://www.jstor.org/stable/20455027>
- Carmody, P. (2016). *New Scramble for Africa*. 2. Baski, Polity Press.
- Cheng, Y. S. J., & Shi, H. (2009). China's African Policy in the Post-Cold War Era. *Journal of Contemporary Asia*, 39(1), 87-115. 10.1080/00472330802506840
- China's Military Strategy (2019). *Xinhua*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/24/c_138253389.htm
- Coning, C., & Osland, K. M. (2020). China's Evolving Approach to UN Peacekeeping in Africa. *Nupi Report*. https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/bitstream/handle/11250/2647804/NUPI_report_1_2020_deConing_Osland-rettet%20versjon.pdf?sequence=8 adresinden 12.01.2022 tarihinde erişildi.
- Deepak, B. R. (2018). *China's Global Rebalancing and the New Silk Road*. Springer.
- Dellios, R., & Ferguson, R. J. (2013). *China's Quest for Global Order, From Peaceful Rise to Harmonious World*. Lexington Books.
- du Pisani, J. A., & Kim, K. S. (2007). One-Way Traffic or Highway to Mutual Benefit? Part 1: China and Africa in the Era of Mao Zedong. *International Area Review*, 10(2), 3-28. <https://doi.org/10.1177/223386590701000201>
- Economy, E. C. (2018). *The Third Revolution, Xi Jinping and the New Chinese State*. Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Ekpebu, L. B. (1980). An African Perspective on US/USSR/China Arms Policies. *Alternatives*, 6(1), 93-129. <https://doi.org/10.1177/030437548000600105>
- Globaltimes (2020, 17 Kasım). China Ready to Help Bring Long-Term Peace to Sahel Egiyon: Envoy. <https://www.globaltimes.cn/content/1207068.shtml> adresinden 01.10.2021 tarihinde erişildi.
- Gonzalez-Vicente, R. (2015). The Limits to China's Noninterference Foreign Policy: Pro-State Interventionism and the Rescaling of Economic Governance. *Australian Journal of International Affairs*, 69(29), 205-223. 10.1080/10357718.2014.978740
- IMF (2017). https://www.imf.org/external/dam-mapper/PPPSH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD/CHN/USA
- Hirono, M., Jiang, Y., & Lanteigne, M. (2019). China's New Roles and Behaviour in Conflict-Affected Regions: Reconsidering Non-Interference and Non-Intervention. *The China Quarterly*, 239(1), 573-593. <https://doi.org/10.1017/S0305741018001741>
- Ho, B. (2014). Understanding Chinese Exceptionalism: China's Rise, Its Goodness, and Greatness. *Alternatives: Global, Local, Political*, 39(3), 164-176. <http://www.jstor.org/stable/24569474>
- Hodzi, O. (2019). *The End of China's Non-Intervention Policy in Africa*. Palgrave Macmillan.
- Jintao, Hu. (2007, 25 Ekim). Unswervingly Following the Path of Peaceful Development. *Chinadaily*. https://www.chinadaily.com.cn/china/2007-10/25/content_6226673_11.htm
- Kim, Y.C. (2017). *China and Africa, A New Paradigm of Global Business*. Palgrave Macmillan.
- Korinko, G.N., & Chelang'a, J. (2014). China's Evolving Policy of Intervention in African Conflicts. *International Affairs and Global Strategy*, 19, 10-16. <http://ir.mu.ac.ke:8080/jspui/handle/123456789/2887>
- Krupakar, J. (2017). China's Naval Base(s) in the Indian Ocean-Signs of a Maritime Grand Strategy?. *Strategic Analysis*, 41(3), 207-222. 10.1080/09700161.2017.1296622
- Large, D. (2008). China & the Contradictions of 'Non-interference' in Sudan. *Review of Af-*

- rican Political Economy, 35(115), 93-106. 10.1080/03056240802011568
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton.
- Mu, R. (2014). China's Non-intervention Policy in UNSC Sanctions in the 21st Century: The Cases of Libya, North Korea, and Zimbabwe". *Ritsumeikan International Affairs*, 12, 101-134. <https://core.ac.uk/download/pdf/60549907.pdf>
- National Defense Ministry of China (2015), Full Text: China's Military Strategy, *Military White Paper*. http://eng.mod.gov.cn/Press/2015-05/26/content_4586805.htm
- National Defense Ministry of China (2019). *Feature: Overview of 1st China-Africa Peace and Security Forum*. http://eng.mod.gov.cn/news/2019-07/17/content_4846012.htm
- Ohashi, H. (2018). The Belt and Road Initiative (BRI) in the Context of China's Opening-up Policy. *Journal of East Asian Studies*, 7(2), 85-103. 10.1080/24761028.2018.1564615
- Okolo, A. L. (2015). China's Foreign Policy Shift in Africa: From Non-Interference to Preponderance. *International Journal of African Renaissance Studies - Multi-, Inter- and Transdisciplinarity*, 10(2), 32-47. 10.1080/18186874.2015.1107976
- Pang, Z. (2009). China's Non-Intervention Question. *Global Responsibility to Protect*, 1(2), 237-252. <https://doi.org/10.1163/187598409X424315>
- Peng, J. (2012, 30 Kasım). Xi Highlights National Goal Of Rejuvenation. *Chinadaily*. https://www.chinadaily.com.cn/china/2012-11/30/content_15972687.htm
- Po, S., & Sims, K. (2022). The Myth of Non-interference: Chinese Foreign Policy in Cambodia. *Asian Studies Review*, 46(1), 36-54. 10.1080/10357823.2021.1887813
- Poh, A., & Li, M. (2017). A China in Transition: The Rhetoric and Substance of Chinese Foreign Policy under Xi Jinping. *Asian Security*, 13(2), 84-97. 10.1080/14799855.2017.1286163
- Prakash, S. (1991). China's Ideological Perception of the Third World. *China Report*, 27(3), 197-218. <https://doi.org/10.1177/000944559102700303>
- Richardson, C. J. (2011). A Responsible Power? China and the UN Peacekeeping Regime. *International Peacekeeping*, (18)3, 286-297. 10.1080/13533312.2011.563082
- Qobo, M., & le Pere, G. (2018). The Role of China in Africa's Industrialization: The Challenge of Building Global Value Chains. *Journal of Contemporary China*, 27(110), 208-223. 10.1080/10670564.2018.1389016
- Song, W. (2015). Securitization of the "China Threat" Discourse: A Poststructuralist Account. *China Review*, 15(1), 145-169. <http://www.jstor.org/stable/24291932>
- Sørensen, C. (2019). That Is Not Intervention; That Is Interference with Chinese Characteristics: New Concepts, Distinctions and Approaches Developing in the Chinese Debate and Foreign and Security Policy Practice. *The China Quarterly*, 239, 594-613. doi:10.1017/S0305741018001728
- Styan, D. (2020). China's Maritime Silk Road and Small States: Lessons from the Case of Djibouti. *Journal of Contemporary China*, 29(122), 191-206. 10.1080/10670564.2019.1637567
- Styan, D. (2012). EU power and armed humanitarianism in Africa: evaluating ESDP in Chad. *Cambridge Review of International Affairs*, 25(49), 651-668. 10.1080/09557571.2012.678293
- Suzuki, S. (2012). Why Does China Participate in Intrusive Peacekeeping? Understanding Paternalistic Chinese Discourses on Development and Intervention. Lanteigne, M., & Hirono, M. (Eds.), *China's Evolving Approach to Peacekeeping* içinde (ss. 29-44). Routledge.
- Taylor, I. (2006). *China and Africa, Engagement and Compromise*. Routledge.
- Taylor, I., & Wu, Z. (2013). China's Arms Transfers to Africa and Political Violence. *Terrorism and Political Violence*, 25(3), 457-475. 10.1080/09546553.2012.664588
- UN (2022). <https://peacekeeping.un.org/en/how-we-are-funded>
- Velthuisen, D. (2021, 18 Nisan). Peace and security in Africa: how China can help address weaknesses. *The Conversation*. <https://theconversation.com/peace-and-security-in-africa-how-china-can-help-address-weaknesses-156219>
- Verhoeven, H. (2014). Is Beijing's Non-Interference Policy History? How Africa is Changing China. *The Washington Quarterly*, 37(2), 55-70. doi.org/10.1080/0163660X.2014.926209

- Wang, J., & Zou, J. (2014). China Goes to Africa: a strategic move?. *Journal of Contemporary China*, 23(90), 1113-1132. 10.1080/10670564.2014.898902
- Wasif Khan, S. W. (2018). *Haunted by Chaos: China's Grand Strategy from Mao Zedong To Xi Jinping*, Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Wengraf, L. (2018). *Extracting Profit, Imperialism, Neoliberalism, and the New Scramble for Africa*. Haymarket Books.
- Yu, G. T. (1964). Chinese Rivalry in Africa. *Race*, 5(4), 35-47. <https://doi.org/10.1177/030639686400500403>
- Yu, G. T. (1977). China's Role in Africa. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 432, 96-109. <http://www.jstor.org/stable/1042892>
- Yu, G. T. (1988). Africa in Chinese Foreign Policy. *Asian Survey*, 28(8), 849-862. <https://doi.org/10.2307/2644590>
- Zheng, C. (2016). China Debates the Non-Interference Principle. *The Chinese Journal of International Politics*, 9(3), 349-374. <https://www.jstor.org/stable/48615956>
- Zhihao, Z. (2017, 21 Ekim). Navy's Peace Ark Makes Stop in Angola. *Chinadaily*. <https://www.chinadaily.com.cn/a/201710/21/WS5a0cebbaa-31061a738406e40.html>
- Zou, Y., & Jones, L. (2020). China's Response to Threats to Its Overseas Economic Interests: Softening Non-Interference and Cultivating Hegemony. *Journal of Contemporary China*, 29(121), 92-108. 10.1080/10670564.2019.1621532